

МУЗЕЙ МАДАНИЙ БОЙЛИК

М.Мухаммадиев

*Наманган вилояти тарихи ва маданияти
давлат музейи илмий ходими*

Наманган вилояти тарихи ва маданияти давлат музейи ташриф буюрган томошабинлар буюк аجدодларимизнинг ақл-заковати, топқирлиги ва ижодкорлигига, мард ва жасурлиги ҳамда тадбиркорлигига оид экспонатларни кўриб яна бир бор узоқ мозийга саёҳат қилгандек бўлади. Энг муҳими, мавжуд музейларнинг ҳаммасида ўз ишининг усталари, тарихий ва замонавий билимларни эгаллаган билимдон мутахассислар фаолият олиб боради. Бу эса, халқимизнинг ўтмишга, тарих ва маданий меросга бўлган ҳурмат ва эҳтиромини янада оширишга, моддий ва маънавий бойликларимизни кўз қорачиғидек асрашга даъват этувчи янги ижодий имкониятлар эшикларини очиб бермоқда. Санъат асарларини паспортлаштириш – асл нусхадаги санъат асарини юқори даражада ишлаб кўчирилган асар нусхасига алмаштириш мақсадидаги сохталаштиришга бирмунча самарали қарши қурашишдир. Паспортлаштиришнинг бош вазифаси - санъат асарини сотилишидан, таъмирга беришдан, экспертиза ва сақлашга беришдан олдин қайд қилинган ҳолатидир. Бу

борада санъат асарини сохталаштирилмаланлигини тасдиқловчи ҳужжатлар, яъни санъат асарини рентген нурларида ва яққол кўриниб турадиган спектрдаги тасвири бўлагини ва шунга ўхшаш маълумотларнинг тўлақонли шахсий дело-досъеси (ҳужжатлар тўплами) тузилади. Санъат асари ва ҳужжатларни маркалаштиришнинг мажбурий тартиби ишлаб чиқарилади.

Паспортлаштириш жараёнида ўзига фотография, ҳужжатлар каталоги, сақланиш ҳолати таснифи (эски рангтасвир асари учун), ҳимояловчи голографик наклея, ваколатли орган муҳри ва раҳбар имзосини қамровчи санъат асари паспорти юзага келади. Паспортнинг бир нусхаси электрон шаклда, ёзма шаклдаги юқори даражада ҳимояланган ташкилот бланкида, иккинчи нусхаси санъат асари эгасида сақланади. Санъат асари паспорти суд ва мунозарали, шунингдек, ўғирлик ишлари бўлган тақдирда ҳам айнан ўша картина эканлигини тасдиқлаш учун муҳим ва зарур. Бу борада паспорт буюм асл эканлигига қафолат бермайди, мазкур асар рўйхатдан ўтканлигини, даъвогарнинг биринчи талабномасини тасдиқлайди. Муаллиф гувоҳномаси муаллифга паспортлаштириш жараёни тугаллангандан кейин берилади. Бунда муаллиф гувоҳномаси доим санъат асарига ҳамроҳлик қилади, муаллиф томонидан имзоланганлиги боис, у асарнинг ҳақиқийлиги кўрсатувчи ҳужжат гувоҳномаси ҳисобланади. Муаллиф гувоҳномаси сотувчига санъат асарини келиб чиқиши ҳақида тугал маълумот беради. Унинг ҳар бир эгасига улар қўлга киритган санъат асари ҳақиқий эканлигигани тасдиқлайди ва буни текшириб кўришга имкон беради. Муаллифлар санъат асари ҳар бир қайта сотилганда гонарар олиш имкониятига эга бўладилар.

Шундай қилиб, гувоҳнома олиш билан муаллифлар бозорда санъат асарига мурожаат қилиш муваффақиятини таъминлашга ва ишончли ҳужжатга эга бўладилар. Ҳозирда маданий бойликлар бўйича эксперт касбига (мутахассислигига) талаб жуда катта. Бизнинг давримизда арт-бозорнинг илдамлаб кетаётгани боис, бадиий асарлар экспорти ва импортнинг тезлашиши, бу соҳада қафолат, бошқача қилиб айтганда, суғурта компаниялар ва банклар сонининг ошиши хусусий экспертиза тушунчасида кенг тасдиқ топади. Ҳозирги пайтда Ўзбекистонда маданий бойликлар бўйича экспертиза олиб бориш фаолияти шаклланмоқда. Экспертларнинг амалий тажрибалари бозор субъектлари (эгалари) томонидан тан олинган, касбий салоҳияти эса уларнинг эксперт хулосалари учун қафолат бўла олади. Бироқ, умуман олганда, бадиий кадриятлар бўйича экспертлар тўгараги берк қолмоқда. Давлат тизимида бўлганлиги сингари хусусий тизимда ҳам музей ва илмий-тадқиқот ишлари бўйича тажрибага эгаллиги билан тавсия қилиб келинаётган биргина мутахассисга мурожаат қилинмоқда. Айнан касбий маҳорат, маълум бир гуруҳдаги обрў бир ёки бошқа экспертга мурожаат қилишга ишонч бўлиб

келмоқда. Давлат эксперт марказларини ташкил этилиши бадий асарлар экспертизаси муаммоларини ўзига хос тарзда ечишга ва шу билан унинг халқаро экспертлар ҳамжамиятига фаол кириб боришига имкон яратади. Давлат суд-экспертиза муассасаларида суд-санъатшунослик экспертизалари бўлимларини ташкил қилиниши ҳам соҳа ривожининг ижобий ҳолатларидан саналади. Бундай бўлимларда махсус тайёргарликдан ўтган ва мураккаб суд-санъатшунослик экспертизасини олиб боришда эксперт-ташкилотчи вазифасини бажарувчи мутахассислар ишлаши мумкин. Суд-санъатшунослик экспертизаси олиб боришнинг умумий ва хусусий услубларига тайёргарлик, экспертлар даражасини ошириш ва таълим дастурлари, эксперт фаолияти муаммолари бўйича координат-услугий кенгашнинг тегишли шўъбаларини тузиш (суд экспертизаси бўйича идоралараро илмий-услугий кенгашлар) талаб этилади. Бу борада судмуаллифлик экспертизасининг бой тажрибаларини ҳисобга олиш ва уларни қўллаш назарда тутилади. Тегишли экспертиза бўлимларида эса, санъат асарларини тадқиқ қилишдаги катта талаб - мазкур мутахассислар таянч пунктларини тузиш, текширилаётган предметни тўғри ва бир тахлитда баён этиш учун атамалар луғатини тайёрлаш мумкин. Хорижда санъат асарлари ва предметлари устида олиб борилган суд ва суддан ташқари экспертизаларнинг умумий сони мазкур мустақил турдаги экспертизанинг кейинги ривожига талаблар кучайганлигидан далолат беради. Бугунги кунда классик рангтасвирда бир қатор пигментлар қўлланилиши доираси ва ривожланиши бирмунча аниқроқ ҳолатда маълум бўлмоқда:

- авваллари маълум бўлмаган, лекин ўтмишда қўлланилган пигментлар аниқланди;
- янги давр саноат ишлаб чиқаришида янги замон пигментларининг топилганлигининг аниқ санаси маълум;
- XX аср бошлари ва ўрталарида кашф этилган ва тарқалган пигментлар гуруҳи маълум.

Буларнинг натижаси ўлароқ, турли даврларда турли миллий мактаблар ва бир мунча атоқли усталари ишлатган пигментларнинг ўзига хос тўпламлари ҳақида кенг қўламли маълумотлар йиғилмоқда. Шундай қилиб, исталган экспертиза сўнгида экспертнинг малака ва маҳорати ҳамма ишни ҳал қилади. Фарқи шундаки, малакалилик мазкур пайтда субъектив ҳис қилиш ва ички сезгиларга асосланмасдан – маълум уста, вақт ёки мактабнинг ҳақиқий картинаси тадқиқ этилганда ўхшаш шароитда олинган ҳолис маълумотлар билан экспертиза қилинаётган асар текширилиши вақтидаги олинган лаборатория маълумотлари мувофиқ келишига – мантикий англашга асосланади. Картинанинг ҳар бир тузилиш жараёнининг лаборатория таҳлили натижасида, айти пайтда йиғилган

техник маълумотлар экспертиза қилинаётган асарнинг келиб чиқиши ҳақидаги фикрга асосланганлигининг турли босқичларини аниқлашга имкон беради.

Эксперт жамият ишончи учун унда мутахассис сифатида ишлайди, мутахассис муҳокамаси эса, мулоҳазанинг оқилона асосланганлиги билан фарқланади. Эксперт мулоҳазаси шахсий тажрибага таянади, бу эса эксперт сўзининг (лат.expertus - тажрибали) келиб чиқишида яққол аниқ бўлади. Бироқ шахсий тажриба шунчаки, оддий ҳаётий тажриба билан эмас, балки касбий тажриба билан ҳам боғлиқдир. Бу дегани, санъатшунослик ва музей иши соҳасидаги эксперт шунчаки мутахассис эмас, балки қиёслаш ва таҳлил қила олишни эплайдиган мутахассисдир. Шундай қилиб, бадий, маданий ва тарихий меросни сақланишга ва кўпчилик томонидан эътироф этилган ахлоқ меъёрларини мустаҳкамлашга имкон туғдирувчи суд-санъатшунослик экспертизаси услубларини яратиш ва такомиллаштириш давлат аҳамиятига молик вазифалардан ҳисобланади. Ташкилий ишлар, малакали кадрлар ва илмий-услубий ҳарактердаги меъёрларни зудлик билан амалга оширишни талаб этади. Экспертиза – муаян масалаларни экспертлар томонидан текширилиши (мазкур сўзнинг умумий қабул қилинган маъносига кўра) объектнинг миқдор меъзонларини ўлчашга имкон берувчи ўлчов ва ташҳис қўйиш воситалари ёрдамида тадқиқ этишга мўлжалланади. Техник-технологик экспертиза изчил текшириш жараёни бўлиб, бунда жумладан текширилаётган объектнинг ҳақиқийлигини(асллигини) инкор этиш ёки тасдиқлаш мумкин бўлади. Баъзан экспертиза сўзи бирмунча кенг маънода, яъни тадқиқ этилаётган объектнинг тан олинган нуфузини тасдиқловчи хулоса сифатида қўлланилади. Бундай пайтда у (экспертиза) ўз ичига атрибутцияни ҳам олади. Экспертга хос малакани умумлаштирган ҳолда санъат асарларини эксперт тадқиқи вазифаларини иккига, яъни диагностик (ташҳис) ва идентификацион (ўхшатиш) турга бўлиш мумкин. Диагностик вазифаларга асар муаллифи ишлатган материаллар хусусиятини ўрганиш ва уларнинг маълум бир даврга тегишлилиги, муаллифнинг ишлаш техникасини аниқлаш жараёнлари киради. Муаллиф томонидан қимматбаҳо тош ёки маъдан ишлатилган тақдирда тамғанинг ҳақиқийлиги, софлик даражасини кўрсатувчи рақам ишончилигини, яъни унинг қимматбаҳо маъдан таркиби билан тўғри келишини аниқлаш, шунингдек, геммологик (минерал хусусиятларига кўра) экспертиза қилиш зарур. Амалий аҳамиятга эга бўлган экспертизаларнинг асосий вазифаларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- асар ёки буюм ҳақиқийлигини аниқлаш;
- асарнинг яратилган даври ва жойини, мактабини ва муаллифини аниқлаш;
- санъат асарининг бадий қийматини белгилаш.

Экспертиза ёки техникавий-технологик изланишлар (бу борада уларнинг ҳар иккаласи маънодош) – бу тадқиқ этилаётган объектни тасдиқлаш ёки рад этиш мақсадида олиб борилган жараён. Амалий экспертизанинг асосий вазифалари умумий тарзда олиб борилган изланишлар даврида ўз ечимини топади ва улар қуйидаги йўналишларни ўз ичига олади:

- расмий-услубий таҳлил;
- тарихий-санъатшунослик таҳлили;
- техникавий-технологик таҳлил.

Санъат асарларининг услубий белгилари объект яратилган давр, мактаб, аслилик ёки нусха олинганлик, маълум бир ҳолларда муаллифликни тасдиқлашга изн беради. Мазкур масалаларни охиригача ечиш учун технологик далиллар зарур бўлади. Текширишнинг технологик тури химиявий ўрганишни, услуб таҳлили, рентгенографик текширишни, ультрабинафша ва инфрақизил нурланишни, микроскопик тадқиқ этишни ўз ичига олади. Экспертиза ва атрибуциянинг бош масалаларидан яна бири маълум бир санъат асарини таъмирланган ёки таъмирланмаган ҳолатларини аниқлашдир. Бу масала бўйича эксперт фикрини тасдиқловчи маълум мутахассислар белгилари ҳам мавжуд. Жумладан, санъат асари яратилиш даври ва муаллифи ҳақида бирмунча ишонарли хулоса чиқаришда микроскопда текшириш, кимёвий ва бошқа маълумотларни услубий ўзига хослигини таққослашга суяниш мумкин. Таъмирланмаган картина ўзига хос хусусиятга эга бўлади, негаки, у ўзининг дастлабки «қўл тегизилмаган» тўқис тузилиши ҳақида барча маълумотларни сақлаб қолган бўлади. Бу эса, жуда қимматли маълумот бўлиб, асарнинг тахмин қилинган вақти ва муаллифини аниқлаштириб, унинг ҳақиқий эканлигини тасдиқлаши, шунингдек, картинани тўлақонли тавсифлашга ҳам имкон бериши мумкин. Таъмирлаш асарнинг аслиги муаммолари, айнан асар яратилиши тўғрисида маълумот берувчи дастлабки кўринишининг сақланганлиги билан изчил боғлиқ. Таъмирлаш ишларидан кейин асар ўзининг аввалги “таржимаи ҳол”ини йўқотади.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Альмеев Р. Музеи Узбекистана и социально-культурные перспективы их развития. – Ташкент: Издательско-полиграфический дом имени Гафура Гуляма. 2007.
- 2.Илалов И. Музееведение. – Ташкент: Мусика, 2006.
- 3.Курязова Д.Т. Ўзбекистонда музей иши тарихи. Тошкент: Санъат, 2010.
- 4.Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика. – Москва: Высшая школа, 2004.
- Юреньева Т.Ю. Музееведение. – Москва: Академпроект, 2003.
- 5.Архив.уз